

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

A.ASHIROV, SH.ATADJANOV

ETNOLOGIYA

O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi
tomonidan oliy o‘quv yurtlarining 5140600 – Tarix
bakalavriat ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun o‘quv
qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan

Toshkent
«IQTISOD-MOLIYA»
2008

Taqrizchilar: O‘zR FA Tarix institutining Etnologiya bo‘limi yetakchi ilmiy xodimi, tarix fanlari doktori
Z.X. ORIFXONOVA;
 Nizomiy nomidagi TDPU “Manbashunoslik va tarix o‘qitish metodikasi” kafedrası mudiri, tarix fanlari nomzodi, dotsent **G.S. FUZAILOVA**

Ashirov Adhamjon Azimboyevich

A93 Etnologiya [Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma] / A.A. Ashirov, Sh. Atadjanov; Mas‘ul muharrir A. Asqarov; O‘zR oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi, Toshkent davlat pedagogika universiteti. – T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2008. - 176 b.

I. Atadjanov Sherzod

Mas‘ul muharrir: Nizomiy nomidagi TDPU “Vatan tarixi” kafedrası mudiri, akademik **A.A. ASQAROV.**

Mazkur qo‘llanmada etnologiya fani asoslari, uning asosiy tadqiqot obykti, muammolari hamda tarixi borasida dastlabki umumlashtiruvchi ma‘lumotlar tizimli ravishda bayon etilgan. Shuningdek, mualliflar tomonidan etnologiyaning zamonaviy yo‘nalishlari, maktablari, an‘anaviy va zamonaviy etnomadaniy jarayonlar, etnos va etniklik muammosiga oid g‘oyalar hamda etnologiyaning nazariy-metodologik muammolari yangicha qarashlar asosida tahlil etilgan.

Ushbu o‘quv qo‘llanma tanishtiruv xarakteriga ega bo‘lib, ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishda tahsil olayotgan talabalarni etnologiyaning asosiy muammolari bilan tanishtiradi. Qolaversa, talabalarni tadqiqotchi sifatida etnografik materiallar yig‘ish va to‘plangan ma‘lumotlarni mustaqil tahlil qilishga o‘rgatadi.

Kitob oliy o‘quv yurtlarining ijtimoiy-gumanitar fanlarga ixtisoslashtirilgan talabalari hamda etnologiya bilan qiziquvchi boshqa soha vakillari uchun muhim qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi.

BBK 63.5я73

UQTIRISH XATI

Qo'llanmaning asosiy maqsadi ijtimoiy-gumanitar yo'nalishida ta'lim olayotgan talabalarga etnologiyaning eng muhim mavzulari va muammolari hamda zamonaviy tadqiqot uslublari borasida dastlabki bilimlarni berishdan iborat. Bundan tashqari, talabalarning kelgusidagi mustaqil ilmiy faoliyatlarida zarur bo'ladigan darajadagi etnologik ma'lumotlar bilan tanishtirish ham mualliflarni qo'lga qalam olishga undagan sabablardan biridir. Ushbu kitobda zamonaviy etnologiya fanining asosiy yo'nalishlari va maktablari, etnos nazariyasi bilan bog'liq ustuvor nazariy metodologik qarashlar, dunyo xalqlari klassifikatsiyasi, madaniyat va uning etnik funksiyalari, etnomadaniyat muammolari hamda tarixiy tadqiqotlarda etnologik yondashuv qo'llanishiga jiddiy e'tibor qaratilgan. Bulardan tashqari, qo'llanmada etnologiya tarixi, fan sifatida shakllanish bosqichlari, tadqiqot obyekti va muammolari, asosiy yo'nalish hamda maktablari masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, kitobda an'anaviy va zamonaviy etnomadaniy jarayonlar hamda etnos, etniklik muammosi doirasida primordialistik, konstruktivistik maktablarning o'zaro bahs-munozaralari ilmiy nuqta nazardan tahlil qilingan.

Muxtasar qilib aytganda, etnologiya fanining so'nggi o'n yilliklardagi taraqqiyoti natijasida paydo bo'lgan yangi maktablar va konsepsiyalar bilan birga etnologiyaga yondosh fanlar, jumladan, *madaniyatshunoslik, sotsiologiya, ijtimoiy antropologiya, siyosatshunoslik* yo'nalishlarida ishlab chiqilgan qator yangi nazariy metodologik qarashlarga batafsil sharh berilgan. Bu esa, shubhasiz, bo'lg'usi tarixchilarning zamonaviy etnologiya fani muammolarini teran anglab yetishlari uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari qo'llanmada har bir mutaxassis uchun amaliyot jarayonida zarur bo'ladigan dala etnografik ekspeditsiyalarini o'tkazish tartibi va uning o'ziga xos uslublari hamda etnologik bilimlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'rni va amaliy ahamiyati borasida ham batafsil ma'lumotlar berilgan.

Ijtimoiy-gumanitar soha vakillarini tayyorlashda qo'llanmaning o'rni. Mazkur o'quv qo'llanma tanishtiruv xarakteriga ega bo'lib, gumanitar yo'nalishda tahsil olayotgan talabalarni etnologiya fanining asoslari, nazariy-metodologik muammolari bilan tanishtiradi. Kitob o'quvchini zamonaviy etnologiya fani tadqiqot mavzulari

bilan tanishtirish barobarida yosh tadqiqotchilarni dala-etnografik materiallari yig'ish va to'plangan dala materiallarini mustaqil tarzda qayta ishlash, tahlil qilishga ham o'rgatadi.

Qo'llanmani yaratish jarayonida S.V. Luryening "Tarixiy etnologiya" (M.:1998), A.P. Sadoxinning "Etnologiya" (M.: 2000) va I. Jabborovning "Jahon xalqlari etnologiyasi" darsliklaridan (T.: 2005) foydalanildi. Shuningdek, o'zbek elshunoslik maktabining asoschisi K. Shoniyozovning etnogenez va etnik tarix muammolariga oid "O'zbek xalqining shakllanish jarayoni" (T.: 2000) nomli fundamental asari, t.f.d. A. Doniyorovning "Mustaqil O'zbekiston etnografiyasi tarixshunosligining ayrim masalalari" (T.: 2003) risolasi, elshunos olim t.f.n, dos. O. Bo'riyev va t.f.n. T. Xo'jamberdiyevning "Etnologik atamalarning qisqacha izohli lug'ati" (Qarshi, 2004), O'zR FA Tarix instituti tomonidan "Akademik Karim Shoniyozov o'qishlari" turkumida an'anaviy ravishda o'tkazib kelinayotgan "O'zbekiston etnologiyasi: yangicha qarashlar va nazariy-metodologik yondashuvlar" (T.: 2004) va "Markaziy Osiyoda an'anaviy va zamonaviy etnomadaniy jarayonlar" (T.: 2005) mavzularidagi xalqaro ilmiy anjumanlar materiallari hamda akademik A.A. Asqarov tomonidan tashkil etilgan "O'zbek xalqining kelib chiqishi: ilmiy-metodologik yondashuvlar, etnogenetik va etnik tarix" (T.: 2004) mavzusida o'tkazilgan seminar materiallaridan ham foydalanildi.

Qo'llanmaning "Dunyo aholisining geografik va antropologik klassifikatsiyasi" (IV.3.) hamda "Lingvistik klassifikatsiyalash" (IV.4.) qismlari SH. Atadjanov, qolgan qism va boblar esa t.f.n. A.Ashirov tomonidan yozilgan. Kitobga ilova sifatida berilgan etnologik dala tadqiqotlarini o'tkazish uchun namunaviy dastur rejasini O'zR FA Tarix instituti ilmiy xodimi A.Qayumov tomonidan tayyorlandi. Etnologik ma'lumotlarni to'plash bo'yicha dastur rejasini tayyorlash jarayonida NamDU dotsenti, t.f.n. B.R.Isoqov qalamiga mansub "Etnografiya amaliyoti" (Namangan, 1999) qo'llanmasidan ham foydalanilgan.

Oliy o'quv yurtlari ijtimoiy-gumanitar fakultetlari talabalari uchun mo'ljallangan mazkur o'zbek tilidagi dastlabki o'quv qo'llanmada ba'zi bir juz'iy kamchiliklar uchrashi ham tabiiydir. Shu boisdan ham mutaxassis olimlar, peshqadam pedagoglar va zukko kitobxonlardan amaliy taklif va mulohazalar kutib qolamiz.

MUQADDIMA

XXI asrda o'zbek xalqi milliy an'analarini o'rganish borasida tarix sahifasiga yangi zarvaraqlar muhrlanmoqda. Ayniqsa, mamlatimiz istiqloлга erishganidan keyin xalqimizning etnomilliy o'zligini anglash hissining kuchayishi, milliy qadriyatlar, tarixiy an'analarga bo'lgan e'tiborning ortishi natijasida o'zbek xalqi etnogenezi va etnik tarixi muammolari dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Qolaversa, uzoq yillar davomida ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan bebaho meros, milliy qadriyatlar va urf-odatlarining qaytadan jonlanishi hamda ularning eng ibratli, qadriyatlarga daxldor jihatlarining jamiyat hayotiga olib kirilishi ham etnologik tadqiqotlar dolzarbligi oshishiga turtki bo'lmoqda. Boshqa tomondan esa aynan keyingi o'n yilliklarda dunyo miqyosida kechayotgan ulkan globallashuv jarayonlari va turli tarixiy-etnografik, mintaqalararo kommunikatsiya tizimining takomillashuvi etnomilliy an'analarga jiddiy ta'sir qilmoqda. Qolaversa, o'tgan XX asr tarix sahifasiga nafaqat fan-texnika taraqqiyoti asri, balki turli-tuman mojarolar va milliy-etnik nizolar davri sifatida ham kirib keldi. Shu sababga ko'ra hozirgi davrda zamonaviy etnologiya fani oldida tarixiy, ijtimoiy-siyosiy voqyelikda shaxs va jamoa munosabatlari, zamonaviy sivilizatsion jamiyatda milliy madaniyatlarining o'rni va ahamiyati hamda ularning saqlanib qolish omillari, etnomilliy mojarolar, ularning paydo bo'lish sabablari hamda mazkur jarayonlarda etnik faktorning o'rni kabi muammolarni o'rganishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.

Maxsus adabiyotlar va darsliklardan ma'lumki, etnologiya — etnos hayoti va u bilan bevosita bog'liq jarayonlar to'g'risida tizimli bilimlarni beruvchi fandır.

XX asrning so'nggi choragidan boshlab fanning tadqiqot obyekti va metodlarida ham ayrim o'zgarishlar sodir bo'ldi. Endilikda etnologik yo'nalishda ilmiy izlanishlarni amalga oshirayotgan tadqiqotchilar nafaqat arxaik turmush tarzi sohiblari bo'lgan xalqlar, balki zamonaviy industrilashgan xalqlar va madaniyatlarni ham tadqiqot obyekti sifatida o'rganishga jiddiy